

Михайліченко Микола

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри управління та євроінтеграції

Національного педагогічного університету

імені М.П. Драгоманова

ВИЗНАННЯ КВАЛІФІКАЦІЙ В УКРАЇНІ: СТАН, ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ У КОНТЕКСТІ БОЛОНСЬКИХ РЕФОРМ

У статті розглянуто проблему визнання документів про освіту та освітніх кваліфікацій у контексті домовленостей міністрів країн Болонського процесу. Проаналізовано сутність Лісабонської конвенції (1997), охарактеризовано практичні дії Міністерства освіти і науки України щодо експертизи визнання документів, отриманих за кордоном. Запропоновано структуру вітчизняного центру (агенції), що функціонуватиме відповідно до завдань Європейських мереж ENIC/NARIC, а також визначено нагальні проблеми, розв'язання яких забезпечить ефективне визнання документів про освіту за кордоном та іноземних документів в Україні.

Ключові слова: *визнання, освітні кваліфікації, якість вищої освіти, Лісабонська конвенція, європейські мережі з визнання.*

В статье рассмотрена проблема признания документов об образовании и образовательных квалификаций в контексте встреч министров стран Болонского процесса. Проанализирована сущность Лиссабонской конвенции (1997), дана характеристика практическим действиям Министерства образования и науки Украины по вопросу признания документов, полученных за границей. Предложена структура отечественного центра (агентства), которое будет функционировать в соответствии с заданиями Европейских сетей ENIC/NARIC, а также определены главные проблемы, решение которых обеспечит эффективное признание документов об образовании за границей и иностранных документов в Украине.

Ключевые слова: *признание, образовательные квалификации, качество высшего образования, Лиссабонская конвенция, европейские сети по*

признанню

In article was examined the problem of acceptance the documents about Higher Education and Educational Qualifications in the context of standards according the results of the meetings of Bologna countries' ministers. In was analyzed the essence of Lisbon Recognition Convention (1997), were characterized the practical actions of the Ministry of Education and Science of Ukraine concerning the examination of recognition the documents that were received abroad. It was offered the structure of the native centre (agency) that will operate in accordance with the targets of the European Networks ENIC/NARIC, and also were determined the urgent necessities the solving of which will provide the effective acceptance the documents about higher education abroad and foreign documents in Ukraine

Key words: *recognition, educational qualifications, quality in higher education, Lisbon recognition convention, European Networks ENIC/NARIC.*

Міжнародне оцінювання документів про вищу освіту та освітніх кваліфікацій є однією з основоположних засад, які регулюють Болонський процес. Створення Європейського простору вищої освіти буде успішним і повноцінним у тому випадку, якщо знання, навички і компетенції, здобуті в різних європейських освітніх системах, визнаватимуться за межами національних кордонів. У Празькому комюніке (2001) зазначено, що з метою сприяння європейському співробітництву в забезпеченні якості слід посилити співробітництво між відповідними мережами із забезпечення якості і визнання. Бергенське комюніке (2005), яке ознаменувало новітній період модернізації вищої освіти України, окремим пунктом утвердило позицію щодо визнання ступенів і періодів навчання. «Ми закликаємо спрямувати зусилля на вирішення завдань в галузі визнання, які визначені Європейською інформаційною мережею і мережею Національних інформаційних центрів з академічного визнання (ENIC/NARIC)...і закликаємо уряди всіх держав, інші зацікавлені сторони забезпечити визнання загальних ступенів/дипломів», – констатували Міністри країн-учасниць Болонського процесу. Лондонська Болонська зустріч (2007) посилсила позицію, вказавши, що справедливе визнання кваліфікацій вищої освіти, періодів навчання, попереднього навчання є основними завданнями ЄПВО в межах окремої країни і в міжнародних масштабах. Зрозумілі та порівняні ступені, а також доступна інформація про системи освіти та системи кваліфікацій є передумовами для

мобільності громадян і забезпечення привабливості та конкурентоспроможності ЄПВО [4].

Таким чином, для кожної країни, як і нашої держави, необхідною умовою визнання є наявність державного контролю іноземної освіти, з'ясування відповідності академічних та професійних прав, фахове оцінювання змісту іноземної програми у порівнянні з національною, встановлення достовірності видачі іноземних документів про освіту.

Безпосереднє вивчення нами протягом 2007–2009 рр. досвіду європейської мережі ENIC/NARIC, зокрема, відповідних агенцій Грецької Республіки, Швеції, Великої Британії, Норвегії, Республіки Фінляндії, Данії переконливо підтверджує, що закордонна практика визнання іноземної освіти належить до компетенції відповідних державних органів і вирішується на умовах міжнародних конвенцій, двосторонніх чи багатосторонніх договорів та інших категорій національного законодавства [3; 7].

Щодо проблематики нашого дослідження, то один з основних напрямів розвитку Болонського процесу полягає у реалізації принципів Конвенції про визнання кваліфікацій з вищої освіти в Європейському регіоні (Лісабон, 1997) [5]. Україною підписано Конвенцію у 1997 році, ратифіковано у грудні 1999 року Законом України «Про ратифікацію Конвенції про визнання кваліфікацій з вищої освіти в Європейському регіоні». Підписавши та ратифікувавши конвенцію, Україна 1) продемонструвала державні наміри співпрацювати з європейськими країнами-партнерами у питаннях, пов'язаних з розширенням освітньої та професійної мобільності, а також сприяти справедливому оцінюванню й визнанню кваліфікацій, в тому числі і тих, що забезпечують право доступу до навчання за програмами з вищої освіти; 2) засвідчила відданість принципам і духу Конвенції, виявила державну відповідальність за дотриманням принципів адекватного оцінювання, за співпрацю з ЮНЕСКО та Радою Європи у сфері академічної та професійної мобільності.

Відповідно до Лісабонської конвенції зобов'язання України наступні:

- 1) виконання умов конвенції компетентними органами України, що причетні до прийняття рішень про визнання іноземних документів про освіту;
- 2) надання іноземним державам відомостей про систему освіти України з метою здійснення адекватного оцінювання українських кваліфікацій за кордоном;
- 3) створення національного інформаційного центру, що слугуватиме реалізації двох попередніх завдань.

Визнання академічних кваліфікацій має відношення до визнання іноземних ступенів або дипломів (або періодів навчання і заліків). До

вісімдесятих років минулого століття визнання академічних кваліфікацій полягало у підтвердженні еквівалентності через порівняння програм навчання. Пізніше «еквівалентність» замінено на поняття «прийняття» або «визнання». У п'ятдесятих роках Європейська Рада створила конвенції та мережі інформаційних центрів у межах всеохоплюючої політики щодо підвищення мобільності і взаємного визнання кваліфікацій в Європі. Активну діяльність в цьому напрямі здійснювала ЮНЕСКО через свій Центр Вищої Освіти (CEPES) у Бухаресті. Результатом співпраці між двома організаціями стала Лісабонська Конвенція про визнання кваліфікацій. Взаємна довіра до систем вищої освіти та інформація – це основні елементи у новій системі визнання кваліфікацій. Національні інформаційні центри (ENIC) сприяють процесу визнання кваліфікацій на національному рівні, забезпечуючи для цього необхідні процедури та інформацію. В Європейському Союзі 1984 року була створена окрема мережа Національних Інформаційних Центрів Визнання академічних кваліфікацій (NARIC), що має безпосереднє відношення до програми ERASMUS. Мережі беруть активну участь і інтегрують свою діяльність у Болонському процесі. Таким чином, Лісабонська Конвенція про визнання кваліфікацій та мережі ENIC / NARIC є потужними засобами стимулювання процесу визнання дипломів і ступенів [5; 9].

Нині в Україні питання виконання лісабонських принципів оцінювання та інформування належить до компетенції Міністерства освіти і науки України (МОН) та регулюється Законами України «Про освіту», «Про вищу освіту», постановами Кабінету Міністрів України від 12 листопада 1997 р. № 1260 «Про документи про освіту та вчені звання», від 29 серпня 2003 р. № 1380 «Про ліцензування освітніх послуг» (в частині Положення про ДАК), наказу МОН від 20 серпня 2003 р. № 563 «Про затвердження Положення про визнання іноземних документів про освіту» [8].

В Україні функції з визнання іноземних документів про освіту з 2000 року виконувалися підрозділом МОН – управлінням ліцензування, акредитації та нострифікації. Організаційний супровід здійснювала Державна акредитаційна комісія України (ДАК). Цьому слугував основний офіційний документ – Положення про визнання іноземних документів про освіту (2003). Основу положення становлять критерії та вимоги Лісабонської конвенції.

Слід зазначити, що проблеми визнання як відносно нового напрямку освітньої діяльності розроблялися на основі теоретико-методологічних досліджень відомих вітчизняних науковців М.З. Згуровського, В.І. Домніча, В.Г. Кременя, С.М. Ніколаєнка, Л.П. Пуховської, М.Ф. Степка та ін. З часом практичні аспекти втілення та удосконалення процедури визнання

розроблялися кваліфікованими фахівцями МОН та залученими експертами Т.В. Власовою, В.В. Грубінко, Л.Т. Данилко, М.В. Михайліченком, М.В. Поляковим, В.П. Шевченком, В.Д. Шинкаруком, Ю.І. Якименком та ін., які безпосередньо є членами ДАК та володіють глибоким професійним міжнародним досвідом [3].

У практичній площині через інформаційну мережу громадянам з іноземною освітою, навчальним закладам та освітнім установам надаються інструктивні матеріали про порядок визнання. Іноземним національним центрам з визнання направляються офіційні дані МОН про ліцензування та акредитацію навчальних закладів України; аналізуються матеріали для прийняття міністерством рішення про визнання іноземних кваліфікацій, координується робота створених у 2008 році експериментальних лабораторій з академічного оцінювання і визнання Національного медичного університету ім. О.О. Богомольця, Національної юридичної академії ім. Ярослава Мудрого, Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова, Одеського національного морського університету, Дніпропетровського національного університету, Донецького національного університету, Кримського інженерно-педагогічного університету, Одеського державного медичного університету, Київського національного університету ім. Вадима Гетьмана та ін. Таким чином, Міністерством освіти і науки України частково забезпечується виконання положень Лісабонської конвенції щодо необхідності функціонування в Україні Національного інформаційного центру з визнання, обов'язки якого передбачені міжнародними вимогами [3].

Відповідно до спільного рішення держав – сторін Лісабонської Конвенції справа про визнання розглядається тільки стосовно іноземних кваліфікацій, які здобуті у тих навчальних закладах і за тими програмами, що є визнаними офіційними компетентними органами країни, де відбувалося навчання, та країни, якій підпорядкований вищий навчальний заклад, що присвоїв кваліфікацію. Визнання іноземної освіти здійснюється в індивідуальному порядку і ґрунтується на процесі *встановлення рівноцінності академічних та професійних прав*, що надаються власникам іноземної та вітчизняної кваліфікації, а також на основі порівняльного аналізу навчальних іноземних та вітчизняних програм з метою встановлення рівня їх відповідності згідно з державними освітніми стандартами та відповідних Урядових постанов. Для процедури визнання заявник повинен обов'язково пред'явити оригінали документів про освіту, разом із заявою (анкетою) подати додатковий документ, у якому системно зазначається інформація про форму та терміни навчання, систему оцінювання знань, перелік навчальних дисциплін (предметів) тощо. На цьому етапі використовуються інформаційні джерела

Європейської мережі з визнання ENIC/NARIC [9].

Експертизою здійснюються наступні кроки:

а) встановлюється відповідність поданих іноземних документів про освіту документам, еквівалентність яких визначена міжнародними договорами України, і визначаються (при необхідності) найбільш наближені за змістом освіти напрям або спеціальність, за якими може бути визнаним в Україні іноземний документ про освіту;

б) визначається рівноцінність прав, що надаються власнику іноземного документа про освіту, правам, що надаються відповідним українським документом про освіту;

в) проводиться порівняльний аналіз змісту навчальної програми (плану), за якою виданий іноземний документ про освіту, зі змістом навчальних програм (планів), за якими видаються документи державного зразка про освіту в Україні;

г) визначаються відповідний напрям (спеціальність), освітній, освітньо-кваліфікаційний рівні, за якими можливе визнання іноземного документа про освіту; кількість навчальних дисциплін, відсутність яких у змісті іноземної освіти унеможливує продовження освіти чи працевлаштування заявника за фахом в Україні;

д) визначаються додаткові умови заявнику (додаткове навчання, тести на компетентність тощо), виконання яких дозволить компенсувати відсутність указаних вище дисциплін та визнати іноземний документ про освіту в майбутньому [1; 3; 8].

МОН на підставі експертних матеріалів приймається одне із таких рішень: а) про визнання іноземного документа про освіту; б) про умовне визнання; в) про відмову у визнанні. На його підставі видається довідка (сертифікат) про визнання іноземного документа про освіту. Національними нормативами передбачається умовне визнання іноземних кваліфікацій. У такому випадку визначаються певні рекомендації (додаткове навчання, іспити, тести на компетентність тощо), виконання яких забезпечить в перспективі визнання іноземних освітніх документів. *Зміст і складність таких рекомендацій змінюється в залежності від того, з якою метою проводиться визнання іноземної кваліфікації.* Академічне визнання потребує оволодіння навчання за наступним освітнім рівнем. Система правил визнання для працевлаштування реалізується з метою встановлення відповідності іноземної кваліфікації необхідним державним стандартам професійної компетенції.

Визнання іноземної кваліфікації для використання на посадах, що не контролюються державою, можливе на розсуд роботодавця [3].

Разом з тим, в Україні натепер залишилося відкритим питання щодо створення структури, яка приймає рішення про визнання, та структури, яка виконує інформаційне забезпечення мережі ENIC/NARIC і визнання іноземної освіти в Україні. Це дає негайні підстави заявляти про необхідність створення Українського центру ENIC/NARIC. У 2007–2008 рр. активно вивчався багаторічний досвід роботи національних центрів визнання Греції, Англії, Швеції, Данії відповідно до пріоритетів, вказаних у матеріалах Лондонського комюніке (2007). Робочою групою під керівництвом Л.Т. Данилко 2008 року розроблено структуру та статутний проект такого Центру [3]. Передбачається, що Національний інформаційний центр з визнання (Український центр ENIC/NARIC) у перспективі зможе виконувати наступні завдання:

- надавати власникам кваліфікацій, вищим навчальним закладам, роботодавцям, професійним організаціям, уповноваженим органам, партнерам ENIC/NARIC та іншим зацікавленим сторонам адекватну, достовірну інформацію про кваліфікації, системи освіти та процедури визнання у відповідних термінах, передбачених законодавством;

- надавати інформацію, рекомендації чи офіційні висновки про визнання кваліфікацій на основі їхньої оцінки, застосовуючи існуючі критерії та процедури;

- бути основним джерелом інформації про визнання на національному рівні іноземних кваліфікацій про вищу освіту та кваліфікацій, які дають доступ до вищої освіти;

- співпрацювати з іншими інформаційними центрами, вищими навчальними закладами, їхніми мережами та іншими відповідними структурами у цій галузі в національному контексті;

- співпрацювати в межах мереж ENIC і NARIC щодо створення всеохоплюючої структури кваліфікацій для ЄПВО і, відповідно, здійснювати свій внесок у розвиток освітньої системи тощо [3; 9].

Знаковим для процесів удосконалення вітчизняних механізмів визнання є засідання Комітету з питань науки та освіти Верховної Ради України, проведене у травні 2009 році на тему «Про хід виконання Закону України «Про ратифікацію Конвенції про визнання кваліфікації з вищої освіти в Європейському регіоні» (Лісабонська конвенція) № 1273–XIV від 3 грудня 1999 року. Відзначено, що Міністерством освіти і науки України у 2000–2007 рр. було здійснено значну роботу з удосконалення механізмів визнання іноземних документів про освіту. Однак, згідно зі статтею IX. 2 Лісабонської Конвенції Україна зобов'язана створити чи забезпечити функціонування *центру інформації* з метою супроводу прийняття рішень про визнання в Україні та за кордоном, доступу до надійної і точної інформації про системи

освіти, про документи про освіту та кваліфікації, про процедури визнання та критерії оцінювання кваліфікацій. Уряду рекомендовано забезпечити створення «нострифікаційного» підрозділу у МОН та розглянути можливість створення Національного центру інформації.

Слід підкреслити, що процедурі визнання сприятиме, без сумніву, посилення уваги на державному рівні до таких важливих інструментів визнання, як Європейська кредитно-трансферна система (ЄКТС) та її ключові документи «Аплікаційна форма студента», «Угода про навчання», «Угода про практичну підготовку та зобов'язання про якість», «Академічна довідка», «Додаток до диплома європейського зразка». Європейською комісією 6 лютого 2009 року затверджено Довідник користувача ЄКТС. ЄКТС та Додаток до диплома європейського зразка, які є основними інструментами виміру досягнень студентів, що є загальноприйнятими і зрозумілими в усіх країнах Європейського простору вищої освіти та надають можливість адекватного визнання періодів навчання та дипломів про вищу освіту як в країні, так і за кордоном [2].

Таким чином, проведений аналіз проблеми дослідження [3; 4; 5; 6] вказує на тісну взаємозалежність процесів визнання кваліфікацій і забезпечення якості. Так, під час проведення щорічної 15-ї Міжнародної зустрічі членів мережі ENIC/NARIC (Валлетта, Мальта, 2008), відзначалося що визнання кваліфікацій лежить в основі Болонського процесу, але в той же час традиційні засоби і механізми оцінки документів про вищу освіту, зокрема у пострадянських країнах, неефективні у контексті трансформації системи вищої освіти Європи. *Визнання кваліфікацій ставить головне питання: чи відповідає та чи інша програма або той чи інший навчальний заклад існуючим, зокрема, міжнародним стандартам?* Відповідно, система забезпечення якості повинна сприяти мобільності випускників вузів, визнанню їхньої кваліфікацій. Більша прозорість і міжнародне зближення у процесі забезпечення якості, безсумнівно, прискорять процес взаємного визнання та прийняття кваліфікацій, знижуючи, таким чином, бюрократичні перепони в процесі визнання кваліфікацій, якими, на жаль, ще позначена і нинішня система визнання в Україні, насамперед, через заформалізованість діючої процедури та категоричну відсутність розуміння і підтримки на рівні керівництва МОН. Наприклад, зарубіжні партнери ENIC/NARIC найближчих країн Чехії, Польщі, Швеції та навіть Російської Федерації зазначають значні труднощі в отриманні доступу до інформації про статус і якість освітньої діяльності вітчизняних вищих навчальних закладів та їхніх програм, що стають суттєвими перепонами у процесі визнання кваліфікацій. Разом з тим, відзначимо, що на прийняття рішень про визнання академічних кваліфікацій в країнах-підписантах Лісабонської Конвенції все частіше позитивно впливає довіра до національних систем забезпечення якості та акредитації. Таким чином, заходи в галузі визнання кваліфікацій могли б також прискорити пряме або непряме визнання системи забезпечення якості, що продовжують

формуватися у нашій країні [4; 6].

Отже, перед національною освітньою системою стоїть ряд важливих для розв'язання проблем, серед яких повноцінне забезпечення визнання українських документів про освіту за кордоном і визнання іноземних документів в Україні; питання, пов'язані з академічним і професійним визнанням на рівні вищого навчального закладу і роботодавців; законодавче закріплення процедури визнання як на рівні МОН України, так і ВНЗ, іншої установи чи громадського професійного об'єднання; продовження систематизованого всебічного вивчення зарубіжного досвіду й апробації елементів нової системи визнання на експериментальній групі провідних вищих навчальних закладів, де вже є відповідні напрацювання (така група мала реальні напрацювання при МОН у 2007–2008 рр.); створення регіональних центрів оцінювання документів про освіту шляхом перерозподілу повноважень МОН; здійснення навчання спеціально підготовлених і сертифікованих фахівців з визнання – працівників ВНЗ чи іншої професійної установи; визначення повноважень профільних міністерств з підготовки і підписання міждержавних угод про взаємне визнання, контролю визнання за діючими механізмами тощо; роз'яснення положень Лісабонської конвенції; якомога ефективніше впровадження положень ЄКТС та Додатка до диплома європейського зразка; удосконалення діючих та розроблення нових ефективних механізмів контролю за якістю підготовки і видачею документів про освіту; розміщення відповідних документів, стандартів і пояснень до них на офіційному сайті міністерства, на сайтах ВНЗ, регіональних та всеукраїнського центрів (агенції із забезпечення якості та визнання) і, безперечно, удосконалення та підготовка нових освітніх стандартів, що відповідають вимогам Європейського простору вищої освіти [3; 4; 7].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бажал А. Довга дорога в нострифікаційних «дюнах» [Інтерв'ю із заступником Міністра освіти і науки України В. Шинкаруком] / А. Бажал // Дзеркало тижня. – № 18(647). – 12–18 травня 2007 р.
2. Довідник користувача Європейської кредитно-трансферної системи (ЄКТС) / Міністерство освіти і науки України / [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua>
3. Здійснення процедур із забезпечення якості, акредитації, ліцензування та нострифікації вищих навчальних закладів України з використанням європейського досвіду (NARIC). Навчально-довідкове видання / [Шинкарук В.Д., Михайліченко М.В., Шевченко В.П. та ін.]. – Київ-Донецьк: ДонНУ, 2008. – 235 с.
4. Основні засади розвитку вищої освіти України / [упорядники Шинкарук В.Д., Бабин І.І. та ін.].– К. : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2008. – Частина 4. – 173 с.
5. Лісабонська конвенція про визнання / Офіційний сайт Болонського процесу 2007–2010 / [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.ond.vlaanderen.be/hogeronderwijs/Bologna/>
6. Ніколаєнко С.М. Управління якістю вищої освіти: теорія, аналіз і тенденції розвитку : монографія / С.М. Ніколаєнко. – К. : КНТЕУ. – 2007. – 519 с.
7. Партнерство та співробітництво – основа формування європейського освітнього простору: презентація освітньої системи України для освітян північних країн // Освіта України. – № 32. – 25 квітня 2008 р.
8. Про затвердження Положення про визнання іноземних документів про освіту / Наказ МОН від 20серпня 2003 № 563 / [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.mon.gov.ua>
Совместный устав ENIC/NARIC о деятельности и услугах / Офіційний сайт мережі ENIC/NARIC / [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.enic-naric.net/>